

СЪДЕЙСТВИЕ НА ДЪРЖАВНИЯ СЪД ПРИ ОБРАЗУВАНЕТО НА АРБИТРАЖНИЯ ОРГАН

Мартин Николов Странджански
Бургаски свободен университет

ASSISTANCE OF THE STATE COURTS IN THE FORMATION OF AN ARBITRAL BODY

Martin Nikolov Strandzhanski
Burgas Free University

Abstract: *This article provides a general review of the hypothesis in which a state court assists the parties in an arbitral trial for appointment of arbitrators.*

Key words: *court assistance, appointment of arbitral body.*

Настоящата статия представя общ преглед на случаите, в които държавният съд оказва съдействие на страните в арбитражния процес при назначаването на арбитри, съгласно действащото българско право.

Назначаването на арбитър или арбитражен състав е ключово за страните в арбитражния процес действие. От друга страна действието по назначаване на арбитражен орган се явява отличителна и неотменна характеристика на арбитража.

Юридическият факт на определяне на арбитър или арбитри, които формират решаващия арбитражен орган, е предпоставка за разглеждане и разрешаване на вече възникнал спор, за който спор страните обикновено имат сключено арбитражно споразумение.

I. Съдействие при назначаване на арбитър (председател на решаващия орган)

Нормите на вътрешното законодателство, които уреждат образуването на арбитражен съд са систематизирани в Глава трета, чл. 11-18 от Закона за международния търговски арбитраж /ЗМТА/. Международно-правните актове, които съдържат разпоредби, засягащи образуването и състава на арбитражен орган са: Европейска конвенция за външно-търговски арбитраж (1964 г.), чл. 4; Конвенция за признаване и изпълнение на чуждестранни арбитражни решения (Нюйоркската конвенция 1965 г.), чл. 4, б. „б“ и „г“; Конвенция за уреждане на инвестиционни спорове между държави и граждани на други държави (Вашингтонската конвенция 1966 г.), чл. 37-40. В допълнение към цитираните международни актове за арбитраж, но без съществено значение за настоящата статия, може да бъде упомената и Междумериканската конвенция за международен търговски арбитраж (Панамската конвенция 1975 г.).

От прегледа на горесцитираните правни актове – национални и международни, регламентиращи реда, по който се образува арбитражният съд, е изводим основният принцип, а именно: Страните по арбитражен спор разполагат с правото да упражнят

избор на арбитри, съгласно арбитражното им споразумение; следователно – да възложат решаването на спора на вече посочените от тях арбитри.

Посоченият принцип важи и когато по силата на арбитражното споразумение, страните възлагат решаването на възникналия спор на арбитражен орган, състоящ се от един арбитър. Хипотезата на едноличен арбитражен орган е изрично уредена в чл. 11, ал. 1 от ЗМТА.

Смятам, че тук е уместно да се подчертае, че ЗМТА въвежда специфични изисквания за лицата, които могат да правораздават еднолично или като членове на арбитражен съд по спорове, с които са сезирани. Споменатите изисквания към арбитражите могат да се разграничат на два критерия: първият-съгласно чл. 11, ал. 2, засяга гражданството на арбитъра; а вторият-съгласно същият чл. 11, ал. 3, засяга квалификацията, степен на образование, пълнолетие и дееспособност, липса на осъждане за престъпление от общ характер, наличието на високи морални качества и определен като минимално изискуем 8 годишен професионален стаж. Критерият, относим към гражданството, следва да бъде определен като отрицателен, тъй като ЗМТА допуска, че арбитър може да бъде и лице, което не е гражданин на Република България. Доколкото в ал. 3 на чл. 11 от ЗМТА законодателят е въвел изискването за наличие на гражданство като критерий за арбитър, то следва да се направи изводът, че само лице с някакво гражданство – но не и апатрид, – може да бъде арбитър. Съгласно обаче нормата на чл. 11, ал. 2, арбитър може да бъде лице със всякакво гражданство, включително апатрид. Вторият критерий, по ал. 3 на чл. 11, може да бъде определен като положителен, тъй като наличието на цитираните по-горе изисквания са *sine qua non*.

Във връзка с казаното дотук за изискванията към арбитражите, необходимо е да се обърне внимание, че спецификата на параграф 3 от ПРЗ на ЗМТА във връзка с чл. 11, ал. 2, не допуска по арбитражен спор на територията на Република България, между лица с българско гражданство, арбитър да бъде лице с чуждо гражданство. Изключения от това правило са случаи, в които страна по спора е предприятие с преобладаващо чуждестранно участие (параграф 3, ал. 1). Впрочем, трудно може да бъде намерено оправдание за подобна уредба, още повече, че тя е в противоречие с нормите на Закона-модел на УНСИТРАЛ и Европейската конвенция по външнотърговски арбитраж и без никакво съмнение се нуждае от бъдещо прецизиране и хармонизиране.

Относно цитираните изисквания за квалификацията на арбитражите, съгласно изискванията на ЗМТА, полезно би било те да бъдат сравнени с изискванията към арбитражите в други законодателства. Така например, ако за сравнение бъде взет Законът за арбитраж на Обединено кралство Великобритания и Северна Ирландия (Arbitration act 1996), същият в сила и приложим в Англия, Уелс и Северна Ирландия, ще се установи, че в Раздел I-ви, в текстовете, уреждащи арбитражния трибунал (Arbitral tribunal), липсват каквито и да са изисквания за квалификация или гражданство на арбитъра. Конкретно по отношение на квалификацията, британският законодател е предоставил на страните в арбитражния процес възможността по тяхна преценка да определят необходимостта от определена квалификация на арбитъра или арбитражите. В този смисъл е чл. 19 от Законът за арбитраж на Обединеното кралство.

Шотландският закон за арбитража (Arbitration (Scotland) act 2010), също не поставя изисквания към арбитражите – нито по отношение на гражданство, нито по отношение на определена квалификация или стаж. Единствените изисквания, които *правило 4* на закона поставя пред арбитражите е за възраст и правоспособност. Шотландският

законодател е въвел изрично изискване за навършени 16 години на арбитрите и правоспособност.

От направените съвсем кратки сравнения на законовите регулации на Великобритания и България, в частта засягаща изискванията към арбитрите, няма как да не се направи извод, че българското законодателство необосновано е поставило прекомерни изисквания към тях и по този начин неминуемо ограничава свободата на волята на страните в арбитражния процес, особено що се отнася до арбитраж *ad hoc*.

Общата уредба на ЗМТА, регулираща образуването на арбитражния съд, съдържа и конкретни хипотези, при изпълнението на които, държавният съд може да бъде сезиран от страна в процеса и така да упражни функция по съдействие в арбитражния процес.

Във фазата на формиране на арбитражния съд, хипотезите, при които държавният съд оказва съдействие, са три.

I. Съдействие при назначаване на арбитър

Първата хипотеза е при липса на споразумение между страните за процедура по образуване на арбитражен орган. Тя залегнала в чл. 12, ал. 2, т. 2 от ЗМТА и се отнася за случаи, в които:

а) Една от страните не назначи арбитър в 30 дневния срок от получаване на искането от другата страна да направи това;

б) Ако двамата арбитри не постигнат в 30 дневен срок съгласие за третия арбитър;

в) в случай, че арбитражният съд се състои от един арбитър и страните не могат да се споразумеят за него.

Така при възникване на едно от трите възпрепятствания на арбитражния процес, страна в него следва да се обърне към държавния съд за съдействие. Тук е важно да се подчертае, че в посочената хипотеза, компетентният държавен съд е Софийски градски съд /СГС/, но той би бил в ролята на назначаващ орган само, ако арбитражният спор няма характер на търговски арбитраж. Ако арбитражният спор може да бъде квалифициран като търговски, тогава назначаващ орган ще бъде председателят на Българската търговско-промишлена палата /БТПП/. Това разграничение на компетентностите, следва от изричната разпоредба на параграф 3, ал. 2 от ПЗР на ЗМТА.

II. Съдействие по повод искане за отвод

Втората хипотеза, в която държавният съд осъществява функции по съдействие на страните в арбитражния процес, е – когато са налице основания за отвод на арбитър. Основанията за отвод на арбитър, съгласно разпоредбата на чл. 14, ал. 1 от ЗМТА, са две: липса на безпристрастност или независимост на арбитъра; липсата на квалификация, съгласно уговореното между страните. Допустимо е също така, страните по арбитражния спор да уговорят процедура по отвод на арбитър.

По отношение на отвода, ЗМТА предвижда ред, който задължава страните да поставят възникналия спор за отвод първо за разглеждане и произнасяне от самия арбитражен орган. Нормата на чл. 15, ал. 2 и ал. 3, постановява, че ако липсва споразумение за процедура по отвод между страните в арбитражното производство, заинтересуваната страна може в срок от 15 дни, от момента, в който е научила за образуването на арбитражния съд или за обстоятелствата, даващи основания за отвод, да сезира с писмено искане арбитражния съд. При факта на писмено сезиране с посочени основания за отвод, арбитражният съд е задължен да се произнесе за основателността

на искането за отвод на сезиралата го страна. Задължението за произнасяне на арбитражния съд по искането за отвод отпада, ако арбитърът, чийто отвод се иска, се оттегли от функцията си или другата страна се е съгласила с отвода. Арбитражният съд следва да се произнесе по искането с нарочен съдебен акт, който ще бъде определение, тъй като по своята същност искането за отвод е процедурен въпрос, а не по съществото на спора.

При условие, че арбитражният съд не намери искането за отвод основателно и го отхвърли, тогава заинтересуваната страна може в 7 дневен срок, от момента на съобщаването на определението, да депозира жалба в СГС срещу определеното. Така, компетентността на държавния съд – в случая СГС, – ще бъде налице само, ако арбитражният орган отхвърли искането за отвод.

Редът, по който държавният съд ще разгледа жалбата на страната, е по ГПК, Глава двадесет и първа, „Обжалване на определения“, като решението му е окончателно.

III. Съдействие за прекратяване правомощията на арбитър

При съдействието на държавния съд в арбитражното производство, когато е налице хипотезата на отвод, е необходимо да се изясни, че в случая не става въпрос за някакво обжалване на определението на арбитражният съд пред въззивна инстанция; а за самостоятелно производство. Тоест, не може да се говори за някаква съдебна двуинстанционност при развитието на процедурата за отвод.

Третата хипотеза, при която държавният съд оказва съдействие на страните в арбитражното производство, е в случай, че арбитърът не изпълнява функциите, за които е назначен. Законите възможности, поради които арбитърът не изпълнява функциите си са две: когато арбитърът не е в състояние да изпълнява своите задължения; неоправдано бездействие.

За да бъде сезиран държавният съд е необходимо не само арбитърът да не е в състояние да изпълнява функциите си или, алтернативно – да бездейства, но и да не се отказва от функциите си. Законодателят е въвел и допълнителна хипотеза, при която страна може да сезира съда, а именно, – когато страните не са в състояние да постигнат съгласие за прекратяване на правомощията му.

И тук компетентен е СГС, които, щом е сезиран, ще трябва да се произнесе по прекратяване на правомощията на арбитър. Съществена отлика на производството по прекратяване на правомощията на арбитър от производството по отвод е, че тук ЗМТА не предвижда произнасяне на самия арбитражен орган и не въвежда изричен преклузивен срок, в който искането следва да бъде отправено до СГС.

Друга отлика е, че в нормата на чл. 17, ал. 2 не се посочва изричен ред, по който СГС следва да разгледа и да се произнесе по искането за прекратяване на правомощията на арбитър. Тъй като в хипотезата на чл. 17, ал. 2 е регламентирана възможност, при която страните в арбитража не могат да стигнат до съгласие за прекратяване на правомощията на арбитър, то, следователно, е налице спор, който СГС ще трябва да разгледа и реши по реда на исковото производство.

При съпоставянето на двете производства, може да се направи и изводът, че спорните въпроси, засягащи отвод на арбитър или прекратяване на правомощията на арбитър, са без съмнение извън рамките на принципа *komptenz-komptenz*.

Използвана литература:

1. Закон за международния търговски арбитраж (Обн. ДВ бр. 60 от 05.08.1988 г.);
2. Arbitration act 1996 – Закон за арбитража от 1996 г. на Обединено кралство Великобритания и Северна Ирландия (в сила за Англия, Уелс и Северна Ирландия);
3. Arbitration (Scotland) act 2010 – Закон за арбитража на Шотландия от 2010 г.;
4. Европейска конвенция за външнотърговски арбитраж (1964 г.);
5. Конвенция за признаване и изпълнение на чуждестранни арбитражни решения (Нюйоркска конвенция 1965 г.);
6. Конвенция за уреждане на инвестиционни спорове между държави и граждани на други държави (Вашингтонска конвенция 1966 г.);
7. Закон-модел на УНСИТРАЛ за международен търговски арбитраж (редакция 2006 г.)